THE ISRAELITE PRESS of Western Canada. The only Jewish Newspaper
דאָס אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year.
Est. 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg Manitoba

ווי עס לעבן די אידן אין די באלטישע לענדער

(כפעציעל פאר "דאָס אידישע וואָרט")

פון אלמוני

מען שעמט זיך מיט א אידיש וואָרט. — פיאָטר דער גרויסער, דוד המלך און דער טייוול.
ביי די קינדער פון די אמאָליקע אידישע קאנטאָניסטן

צווישן די פילע שטעט וואו די גרויסע וועלט מלחמה האט איבערגעלאָזן אַ־רע פיינלאכע שפורן איז זעלטן צו טרעפן אזא שטאט וואָס זאָל זיין אזא יורדת ווי הווינסק.

ביז דער מלחמה האט זיך הווינסק כמעט גערעכנט די צווייטע שטאט נאָך ווילנע. דארט האט זיך געפונען א מעכטיקע אָרגאניזאציע פון דעם אידישן בונד; דארט זיינען אויך געווארן די קינדער פון דער השכלה באוועגונג; מען און אויך געזעסן אין ישיבות און געלערנט, און אידן האבן געפירט געשעפטען נאָך פון גרויסן פארנעם. הווינסק האט זיך גערעכנט פאר דער הויפטשטאט פון די ארומיקע אידישע שטעטלאך און אן א שטח פון עטלאכע הונדערט קילאָמעטער און פון די שטעטלאך טאקע האט זי געצויגן איר חיונה. זעקס טעג אין דער וואָך האט גערודערט, ס'האבן זיך געפירט געשעפטן אין די שווערע טויזנטער.

אט דאָס גאנצע לעבן פון אמאָל, האבן די מלחמה יאָרן איינגאנצן אָפּגעווישט; עס איז פון דעם אלעם קיין שפור נים געבליבן. די גאנצע פראָווינץ פון וועלכער זי האט געלעבט איז איצט געבליבן אויף יענער זייט פון דעם פוילישן גרענץ, די געשעפטן זיינען אין גרעסטן רוב פארמאכט, די פארדינסטן פון א בעל־מלאכה זיינען מינימאלע און דאָס גאנצע געזעלשאפטלאכע לעבן איז פארגליווערט געווארן.

— א שטאט מיט א צעבילטן גוף און א פארגליווערטער נשמה, מען באוועגט זיך מיט דער ענערגיע פון פעקלאך יאָרן, וואָס יעדער טראָגט אויף זיינע פייצעס. די פארלאנגען זיינען קליינער, מען באנוגנט זיך מיט'ן טשיקל ברויט און טעלער קרופּניק, וועלכע קרובים פון יענער זייט ים שיקן צו. מען לעבט פון קאָבה און מען וואַרט אויף עולם הבא. — אזוי פארענדיקט זיינע ווערטער א דאָרטיקער תושב, גוט א מאַך מיט'ן האנט און ווערט אנטשוינג.

אזוי זעט אויס דער ערשטער אריינפאר קיין לעטלאנד פון דער פוילישער גרענעץ. מיר דאכט, אז לויט'ן טרויערי־קען מצב פון די הווינסקער אין די שטאט מער צוגעפאסט זיך צו געפינען אויף דער פוילישער גרענעץ זייט איידער אויף דער לעטישער. וואָס ווייטער אבער מען קומט אריין אין לעטלאנד, אויף דעם שטח וואו אידן האבן שוין געראפט אמאָל האבן אוואונערעט, ווערט די פארגליווערטקייט צערונען, מענשן גייען שוין בעסער געקליידעט, די אידישע פנים'ער זיינען שוין אזוי נים מוטלאז ווי אין הווינסק.

ריגע. עס שוועבלט און גריבלט אָן עין הרע מיט אידן אין דער לעטישער הויפטשטאט. מען האנלדט, מען וואנדלט, די גרעסטע און רייכסטע געשעפטן דער הויפטשטאט ליגט אין אידישע הענט. דער ריגער איד קאָן זיך שוין ניט באנוגענען מיט אבר־וואָס, ער מוז האבן נים נאר עסן און טרינקען, נאָר א שיינעם בגד אויף, און זומער צייט וויל ער ארויספאָרן צו די ברעגן פון ים זיך אויסצורוען א פאָר חדשים פון זיין גאנץ יאָריקער הארעוואנע. דער טעמפּ פון לעבן איז דאָ א געלאסענער, מען איילט זיך נים אויס. דאָס שטאָט האט אין זיך דעם דייטשן שטייגער לעבן און די אידן האלטן זיך מעשה אריסטאָקראטן. דער עקאָנאָמישער מצב איז שוין א פיל בעסערער, סיי ביי דעם מיטעלן סוחר און סיי ביים האנטווערקער. דאָ קאָנען זיך שוין אידן פארגינען צו האָבן א גרויסע טעלאכע אידישע צייטונג, וואָס קאָן זיך נים שעמען מיט איר אויסגאכע לגבי די אָרטיקע נים־אידישע צייטונגען. א אידישן טעאטער וואָס ווערט געשטיצט פון דער מלוכה, א נעץ פון אידישע און העבריאישע שולן. און דאָ מוז געוואנט ווערן צום לויב פון די דאָרטיקע אידן, אז אפילו די, וועלכן האבן זיך אמאָל באצוינט צו אידיש מיט א געוויסער ריכטיקייט און "געוויסקט" זייערע ליפּן אין דייטש. אפילו צווישן די "דייטשמענשן" אידישע אריסטאָקראטן האט זיך געביטן די באציאונג צום אידישן וואָרט, איר קאנט זיי גאנץ אָפט הערן ריידנדיק אידיש. פארשטייט זיך, און דערביי קאָן מען אינגאנצן נאָך נים אָפּגעוואוינען זיך פון דער רוסיפיקאציע צו וועלכער גרויסע טיילן פון דער אידישער באפעלקערונג האט אַ שוואכקייט. דינע איז, וואָלט איך געוואנט, די באלטישע אריסטאָקראטיע שטאָט — אין אידן זיינען דאָרטן פארטראטן אין א מערער צאָל, וואָס לעבן פארמעגלאך, און דארפן נים אנקרעכטן צו שטיצע פון יענער זייט ים; יעדערער קאָן זיך דורכשטופּן זיין לעבן אליין.

מען קאָן נים זאָגן, אז די לעטישע רעגירונג איז אינגאנצן פריי פון אנטיסעמיטיזם, אבער מען באמערקט דאָס אין גאנץ זעלטענע פאלן. איך וואָלט געזאָגט, אז דער טיילווייזער אנטיסעמיטיזם איז אן אימפּאָרטירטער פון איין זייט פון ליטע און אין דער גרעסטער מערהייט פון רוסלאנד. אין דער הויפטשטאָט, אין ריגע, וואוינט א גאנץ חיבשע רוסישע באפעלקערונג וואָס איז אנטלאָפן פון רוסלאנד, און דאָ געפינט זיך דער קניפּל פון אידן־האס, וועלכער טליעט באהאלטערגערהייד און פרובט זיך ביקלאכווייז אריינצו'גנב'ענען אין די הערצער פון דעם לעטישן המון אין דעם פאסיקן מאמענט.

עס קאָן קיין רייד נים זיין וועגן א מלוכה אנטיסעמיטיזם; אין קעגנטייל — די רעגירונג זעט נאכצוקוקן די אידישע פארערונגען. עס מוז דערביי דערמאנט ווערן, אז לעטלאנד איז (אויסער ראטן רוסלאנד) די איינציקע מלוכה אין דער וועלט אין וועמעס בודזשעט עס גייט אריין א יערלאכע שטיצע אויף אויס־

איך האב שוין אין מיין פאר־אכט־טאָגיקן אדטיקל דערציילט ווי אזוי אדמיראל בוירד האט געמאכט צוויי פארזוכן צו דערגרייכן מיט דעם עראָפּלאן די געגנט וואָס ליגט אין נארט־אימט פון "קליין אמעריקע" און ביידע מאָל איז ער געשטערט געווארן פון שלעכטע וועטער. ער האט אבער זיין באשלוס נים אויפגעגעבן און איז אלס ווייטער אָנגעגאנגען מיט זיינע פארשונגען.

דעם 5טן דעצעמבער פון לעצטן יאָר האט ער ווידער אונטערגענומען א רייזע אין דער געגנט און מיט א באדייטענדן דערפאלג. אויף דער דאָזיקער רייזע האט ער אנטדעקט א נייע רייע, הויכע ברג, וועלכע האבן זיך געצויגן אויף 250 מייל אידער זיי זיינען פארשוואונדן אין דער סאוט־איסט. לויט זיינע באאכאכטונגען, איז ער געקומען צום שלוס אז די דאָזיקע ברג ציען זיך מסתמא אויף דער מזרח זייט ארום דעם ברעג פון דעם ראוז מעער פונקט ווי עס ציט זיך דארט א גאנצע רייע ברג אויף דעם מערב זייט פון דעם מעער.

אדמיראל בוירד איז צום אנפאנג געפלוגען צו די סקאטס נונאטאקס ביי דעם ברעג אלעקסאנדרא ברג, דאן איבער דער בוכטע, קעגן איבער די ברג און נים ייוום פון ברעג, אזוי אז ער האט מיט דער לופט קאמערא געקאנט ארונטערכאפּן ביל סיי פון די ברג, סיי פון דעם ברעג און דער ארומיקער גענגט. דאן האט ער זיך פארקריעוועט און איז געפלוגען צו דעם ברג וואָס הייסט מאטערהאָרן, צו מזרח פון די ראקעפעלער ברג און ערשט דאן צוריק צו זיין באזע.

אויפ'ן וועג האט ער באמערקט א לאנגע אויסהיילונג צווישן די אלעקסאנדרא ברג און די נייע ברג וואָס ער האט אויף דער רייזע אנטדעקט. דאָ האט ער באמערקט סמנים פון גרויסן איז־דרוק און גרויסע עפענונגען דורך וועלכע ער האט דארט באמערקט וואסער. דער באוויז אז עס געפינט זיך וואסער צו מזרח צו פון די ברג האט נאָך מער פארשטארקט די טעאריע אז עס מוז עקזיסטירן א וואסער פארבינדונג צווישן דעם ראוז און דעם וועלדל מעער און פאר דער געאָגראפיע פון אנטארקטיא איז די דאָזיקע באשטעטיקונג פון גוואלדיקער וויכטיקייט.

דאָס איז פאקטיש געווען די לעצטע וויכטיקע לופט רייזע פון דער בוירד עקספּעדיציע איז די זיך פאל געגנגן, ווייל באלד נאכדעם האט זיך דער הימל פארדעקט מיט גרויע וואלקנס, א ווארימער וועטער איז אנגעקומען, און פאר די צוויי חדשים צייט האט אפילו קיין פראָגע נים געקאָנט זיין פון אונטערנעמען וואָס פאר ניט איז לופט־רייזע. אין יענע מקומות, ווייל עס איז דאן אוממעגלאך צו זעען פון א לופט־שיף, סיי דעם הימל און סיי דאָס איין אונטן. עס אנטשטייט דאָ דארט א צעצוינענע ליכט, א מין מילכיקע ליכט, דורך וועלכער ס'איז כמעט זיי אוממעגלאך צו זעען עפעס קלאר. עס איז שווער צו באשרייבן און זיך פארצו־

שטעלן אט די דאָזיקע ליכט, סיידן מען האט זי אליין איבערגעלעבט.

דעם 5טן יאנוואר האט זיך די זון ווידער באוויזן און עס האט זיך אויסגעליידערט. אדמיראל בוירד האט זיך באנוצט מיט דער דאָזיקער געלעגענהייט און האט געמאכט א קורצע לופט רייזע צו דעם ברג פון "דיסווארי אייליענד". ער האט דארט באמערקט א גוואלדיקן דרוק פון איז, וואָס דאָס איז א סמן אז אונטן מיז זיך געפונען לאנד. זיינע מיטפלייער האט זיך אפילו אויסגעווען אז זיי האבן אין דרוק באמערקט שטיינער, אבער זיכער זיינען זיי אין דעם נים. יערנפאלק פון קיין גוואלדיקער וויכטיקייט איז די רייזע גיט געווען.

מיט דעם האט זיך פאקטיש פארענדיקט דאָס פלען אין די זיך־פאל געגנטן. אונטערנעמען נאָך פלי רייזעס האט שוין קיין זינען נים געהאט; צו שפּעט אין סעזאָן. די וועטער צושטאנדן זיינען שוין דאן געווארן צו אומזיכער אז מען זאָל ריזיקירן מיט א לייגערע רייזע. אינטערעסאנט איז אבער, אז פאר די צוויי סעזאָנען וואָס די בוירד עקספּעדיציע האט זיך געפונען אין די זיך פאל געגנטן און האט דארט געמאכט אירע פארשונגען איז זי מיט דעם עראָפּלאן געווען א מיטל צו פארשליידערן דעם נייסט פון רוסיפיקאציע וואָס הערשט ביי די דאָרטיקע אידן. דער עקספּעדיציע אין אבער געווען אין פאר־ווייטערונג. עסטלאנד איז געווים אין באצוג צו אידן די לאָיאלסטע מלוכה; זי וואָרט געקאָנט זיין א מוסטער פון דעם בעסטע באציאונגען צו אידן פאר פוילען. רומעניע און אנדערע לענדער וואָס זיינען אנטיסעמיטיש געשטימט. אויב מען טרעפט דארט יאָ אויף א רפואה א פארבאהאלטענע אנטיסעמיט, איז עס נים קיין אנדערער ווי א רוסישער מאָנארכיסט, וועלכער האלט זיך אויף א דער עסטישער עסטלאנד און בעניסט פון דער עסטישער נאסטפריינטלאכקייט.

— ווי אזוי אבער נוצן אויס די פארטיקע אידן זייערע רעכט?

— האט מען געעפנט א שול פאר קינדער — איז וועגן אידיש קיין שום רייד נים געווען. וואָס פאר א באדייטונג האָט דאָס פאר אַ לעטענע קינדער פון די אמאָליקע קאנטאָניסטן די אידישע שפּראך, די אידישע ליטעראטור פון וועלכער זיי האבן קיין אנונג נים; כדי אבער אויסצוקויפן א "פאטענט" אויף אידישקייט האט מען כלפי־חוץ באקרוינט די שול מיט א מנן דוד, דאָס האט געזאָלט הייסען, אז די שפּראך פון די קינדער דאָ וואָס מען לערנט, איז העבריאיש; אין דער אמת'ן איז דאָס נאר געווען א מיטל צו פארשליידערן דעם נייסט פון רוסיפיקאציע וואָס הערשט ביי די דאָרטיקע אידן. העבריאיש איז געווען דאָס געווער מיט וועלכע מען האט זיי געלוגנען.

וועל איך דיר איצט פארנעמען מיט דיזע נעאלאגישע אויספארשונגען וואָס די בוירד עקספּעדיציע צום זיך פאל האט צו געפונען אין דער אויסגעשטאָרבענער אלטער־ווייטערונג. דיזער טייל פון דער עקספּעדיציע איז אבער געווען איר רייזע אין אבערגלויבן.

דעם 12טן יאנוואר האט זיך די זון ווידער באוויזן און עס האט זיך אויסגעליידערט. אדמיראל בוירד האט זיך באנוצט מיט דער דאָזיקער געלעגענהייט און האט געמאכט א קורצע לופט רייזע צו דעם ברג פון "דיסווארי אייליענד". ער האט דארט באמערקט א גוואלדיקן דרוק פון איז, וואָס דאָס איז א סמן אז אונטן מיז זיך געפונען לאנד. זיינע מיטפלייער האט זיך אפילו אויסגעווען אז זיי האבן אין דרוק באמערקט שטיינער, אבער זיכער זיינען זיי אין דעם נים. יערנפאלק פון קיין גוואלדיקער וויכטיקייט איז די רייזע גיט געווען.

— 2 —

דאָס איז זיי געפינען זיך אין נאָענטער רוסיש, און לפנים וועגן טיילט מען אויס שכנות מיט די גרעסערע אידישע קבר־צים, קאָן דיזען דער פאָלגנדער ביישפּיל:

נאָכדעם ווי עסטלאנד איז געווארן א זעלבסטשטענדיקע מלוכה האָט זי אלע אירע איינוואוינער גענעבן גלייכע רעכט. די אידישע מינדערהייט האָט באקומען קולטורעלע אווטאָנאָמיע, אָן אייגענע קהלה צו פארוואלטן מיט'ן אידישן ישוב, רעכט אפילו אויף צו עפענען אידישע שול מיט דער שטיצע פון דער רעגירונג. עסטלאנד איז געווים אין באצוג צו אידן די לאָיאלסטע מלוכה; זי וואָרט געקאָנט זיין א מוסטער פון א בעסטע באציאונגען צו אידן פאר פוילען, רומעניע און אנדערע לענדער וואָס זיינען אנטיסעמיטיש געשטימט. אויב מען טרעפט דארט יאָ אויף א רפואה א פארבאהאלטענע אנטיסעמיט, איז עס נים קיין אנדערער ווי א רוסישער מאָנארכיסט, וועלכער האלט זיך אויף א דער עסטישער עסטלאנד און בעניסט פון דער עסטישער נאסטפריינטלאכקייט.

— ווי אזוי אבער נוצן אויס די פארטיקע אידן זייערע רעכט?

— האָט מען געעפנט א שול פאר קינדער — איז וועגן אידיש קיין שום רייד נים געווען. וואָס פאר א באדייטונג האָט פאר די קינדער די אמאָליקע קאנטאָניסטן די אידישע שפּראך, די אידישע ליטעראטור פון וועלכער זיי האבן קיין אנונג נים; כדי אבער אויסצוקויפן א "פאטענט" אויף אידישקייט האָט מען כלפי־חוץ באקרוינט די שול מיט א מנן דוד, דאָס האָט געזאָלט הייסען, אז די שפּראך פון די קינדער דאָ וואָס מען לערנט, איז העבריאיש; אין דער אמת'ן איז דאָס נאר געווען א מיטל צו פארשליידערן דעם נייסט פון רוסיפיקאציע וואָס הערשט ביי די דאָרטיקע אידן. העבריאיש איז געווען דאָס געווער מיט וועלכע מען האָט זיי געלוגנען.

וועל איך דיר איצט פארנעמען מיט דיזע נעאלאגישע אויספארשונגען וואָס די בוירד עקספּעדיציע צום זיך פאל האָט צו געפונען אין דער אויסגעשטאָרבענער אלטער־ווייטערונג. דיזער טייל פון דער עקספּעדיציע איז אבער געווען איר רייזע אין אבערגלויבן.

דעם 5טן דעצעמבער פון לעצטן יאָר האָט ער ווידער אונטערגענומען א רייזע אין דער געגנט און מיט א באדייטענדן דערפאלג. אויף דער דאָזיקער רייזע האָט ער אנטדעקט א נייע רייע, הויכע ברג, וועלכע האבן זיך געצויגן אויף 250 מייל אידער זיי זיינען פארשוואונדן אין דער סאוט־איסט. לויט זיינע באאכאכטונגען, איז ער געקומען צום שלוס אז די דאָזיקע ברג ציען זיך מסתמא אויף דער מזרח זייט ארום דעם ברעג פון דעם ראוז מעער פונקט ווי עס ציט זיך דארט א גאנצע רייע ברג אויף דעם מערב זייט פון דעם מעער.

אדמיראל בוירד איז צום אנפאנג געפלוגען צו די סקאטס נונאטאקס ביי דעם ברג אלעקסאנדרא ברג, דאן איבער דער בוכטע, קעגן איבער די ברג און נים ייוום פון ברג, אזוי אז ער האָט מיט דער לופט קאמערא געקאנט ארונטערכאפּן ביל סיי פון די ברג, סיי פון דעם ברג און דער ארומיקער גענגט. דאן האָט ער זיך פארקריעוועט און איז געפלוגען צו דעם ברג וואָס הייסט מאטערהאָרן, צו מזרח פון די ראקעפעלער ברג און ערשט דאן צוריק צו זיין באזע.

אויפ'ן וועג האָט ער באמערקט א לאנגע אויסהיילונג צווישן די אלעקסאנדרא ברג און די נייע ברג וואָס ער האָט אויף דער רייזע אנטדעקט. דאָ האָט ער באמערקט סמנים פון גרויסן איז־דרוק און גרויסע עפענונגען דורך וועלכע ער האָט דארט באמערקט וואסער. דער באוויז אז עס געפינט זיך וואסער צו מזרח צו פון די ברג האָט נאָך מער פארשטארקט די טעאריע אז עס מוז עקזיסטירן א וואסער פארבינדונג צווישן דעם ראוז און דעם וועלדל מעער און פאר דער געאָגראפיע פון אנטארקטיא איז די דאָזיקע באשטעטיקונג פון גוואלדיקער וויכטיקייט.

דאָס איז פאקטיש געווען די לעצטע וויכטיקע לופט רייזע פון דער בוירד עקספּעדיציע איז די זיך פאל געגנטן, ווייל באלד נאכדעם האָט זיך דער הימל פארדעקט מיט גרויע וואלקנס, א ווארימער וועטער איז אנגעקומען, און פאר די צוויי חדשים צייט האָט אפילו קיין פראָגע נים געקאָנט זיין פון אונטערנעמען וואָס פאר ניט איז לופט־רייזע. אין יענע מקומות, ווייל עס איז דאן אוממעגלאך צו זעען פון א לופט־שיף, סיי דעם הימל און סיי דאָס איין אונטן. עס אנטשטייט דאָ דארט א צעצוינענע ליכט, א מין מילכיקע ליכט, דורך וועלכער ס'איז כמעט זיי אוממעגלאך צו זעען עפעס קלאר. עס איז שווער צו באשרייבן און זיך פארצו־

שטעלן אט די דאָזיקע ליכט, סיידן מען האָט זי אליין איבערגעלעבט.

דעם 5טן יאנוואר האָט זיך די זון ווידער באוויזן און עס האָט זיך אויסגעליידערט. אדמיראל בוירד האָט זיך באנוצט מיט דער דאָזיקער געלעגענהייט און האָט געמאכט א קורצע לופט רייזע צו דעם ברג פון "דיסווארי אייליענד". ער האָט דארט באמערקט א גוואלדיקן דרוק פון איז, וואָס דאָס איז א סמן אז אונטן מיז זיך געפונען לאנד. זיינע מיטפלייער האָט זיך אפילו אויסגעווען אז זיי האבן אין דרוק באמערקט שטיינער, אבער זיכער זיינען זיי אין דעם נים. יערנפאלק פון קיין גוואלדיקער וויכטיקייט איז די רייזע גיט געווען.

מיט דעם האָט זיך פאקטיש פארענדיקט דאָס פלען אין די זיך־פאל געגנטן. אונטערנעמען נאָך פלי רייזעס האָט שוין קיין זינען נים געהאט; צו שפּעט אין סעזאָן. די וועטער צושטאנדן זיינען שוין דאן געווארן צו אומזיכער אז מען זאָל ריזיקירן מיט א לייגערע רייזע. אינטערעסאנט איז אבער, אז פאר די צוויי סעזאָנען וואָס די בוירד עקספּעדיציע האָט זיך געפונען אין די זיך פאל געגנטן און האָט דארט געמאכט אירע פארשונגען איז זי מיט דעם עראָפּלאן איינגעפלוגען א שטרעקע פון ארום 11,000 מייל. מיט אנדערע טראנספּאָרטאציאָנס מיטלען וואָלט דאָס איר קיינמאָל נים געלונגען.

דיזע נעאלאגישע אויספארשונגען האָט ערשט געמאכט געווארן נאָך לעצטן סעזאָן דער. גאולד־איז געפלוגען צו די ראקעפעלער ברג. ווי דער לעזער געריינקט, האָט איך שוין אין מיין פאר־אכט־טאָגיקן אדטיקל דערמאָנט די דאָזיקע רייזע. איך האָב שוין דערציילט, אז מיט דער געאָלאגישער אפּטיילונג האָט אויף דיזער רייזע געטראָפן אן אומגלק, — א מוראדיקער שטורעם האָט באשעדיקט דער עראָפּלאן אין ווילכן זיי זיינען געפלוגען און אדמיראל בוירד האָט זיך געמוזט ארויסלאזן ראטעווען די געשטראנדעטע. איך האָב שוין דאן פארבייגייענדיק אויך דערמאָנט, אז לויט די שטורעם אז פאר די צוויי סעזאָנען פון דר. גאולד האָט אויסגעבלאזענע שניי אלוי־נען וואָס זיינען באמערקט געווארן פון דעם וועלט בארימטן, פארשטארבענעם פאָרשער ראאלד אמונדסען, אויף דעם אוברעפלאך פון אייז, זיינען אויך אנטדעקט געווארן פון דער געאָלאגישער עקספּעדיציע. דיז דאָזיקע אויסגעבלאזענע שניי באלונען זיינען אבער געווען א לאָקאלע דערשיינונג און מען האָט זיי געזעען בלויז אין איין קליינער געגנט. זיי האבן אויסגעווען ווי קליינע ציילינדערס און זיינען געווען אזוי לייכט און זיי האבן זיך צעשאט אין שטויב און מען האָט זיי יענער מען האָט אריין.

די ערשטע שטיין אנאליזירונג האָט די עקספּעדיציע געמאכט ביים נאנסען בארג, וואו זי האָט געפונען ביקאָן זאמד־שטיין באצייכענענדיק אז עס הערשט א פארבינדונג צווישן די דאָזיקע ברג און די ברג וואָס געפינען זיך אויף דעם מערב זייל פון דער האנט אריין.

די ערשטע שטיין אנאליזירונג האָט די עקספּעדיציע געמאכט ביים נאנסען בארג, וואו זי האָט געפונען ביקאָן זאמד־שטיין באצייכענענדיק אז עס הערשט א פארבינדונג צווישן די דאָזיקע ברג און די ברג וואָס געפינען זיך אויף דעם מערב זייל פון דער האנט אריין.

דער עקספּעדיציע פארנומען אויף דער מזרח זייט אין דער ריכטונג צו דער פאָרויציע וואו עס ווערט אנגעדייטעט אויף די אלטע מאפּעס פון דער דאָזיקער געגנט אז דארט געפינט זיך קאָרמען לאנד. זיי האבן אזא לאנד נים געפונען און דערמיט באשטעטיקט די באהויפּטונג פון אדמיראל בוירד אז פליענדיק מיט זיין עראָפּלאן האָט ער אין דער דאָזיקער פאָזיציע נים באמערקט קיין ליאנד. אין אנדערע ווערטער מיינט עס, אז די עקספּעדיציע איז איבערצייגט אז דאָס לאנד — קאָרמען לאנד, — וועגן וועלכן פריערדיקע פאָרשער ווי אמונדסען, סקאט און אנדערע האבן גערעדט, עקזיסטירט נאָר איינגאנצן נים. די עקספּעדיציע האָט אויף דיזע נעאלאגישע עקספּעדיציעס וואָס האבן געמאכט אין דער געאָלאגישער אויסגעבלאזענע שניי באלונען זיינען אבער געווען א לאָקאלע דערשיינונג און מען האָט זיי געזעען בלויז אין איין קליינער געגנט. זיי האבן אויסגעווען ווי קליינע ציילינדערס און זיינען געווען אזוי לייכט און זיי האבן זיך צעשאט אין שטויב און מען האָט זיי יענער מען האָט אריין.

אינטערעסאנט און וויכטיק פון א ווייסענשאפטלאכן שטאנדפּונקט איז אויך דער עקספּעדיציעס ארבעט בכנוג די מאָגנעטישע עלעמענטן אין יענע מקומות, פאָטאָגראפישע רעקארדן פון די מאָגנעטישע עלעמענטן זיינען גענומען געווארן פאר די גאנצע ניין חדשים — אנפאנגענדיק פון סוף מאי 1929, ביז יאנוואר 1930. אויסערדעם האָט די עקספּעדיציע אנגעפירט שטענדיקע מעסטונגען פון די מאָגנעטישע צושטאנדן מיט אזעלכע ספּעציעלע און זייער דעליקאטע אינסטרומענטן. די מעסטונגען זיינען געמאכט געווארן איינצייטיק מיט די פאטאָגראפישע רעקארדן, אזוי אז איינציקע האָבן געזוכט צו באשטעטיקן די אנדערע. אדער קאנטראלירונגען פון די אנדערע.

לויט די דאָזיקע באאכאכטונגען האָט זיך אנגעוויזן א זדי מאָגנעטישע צור־

(שלוס אויף זייט 3)

די אויספאָרשונג ארבעט פון דער בוירד עקספּעדי־ציע אין די זיד פאָל געגנטן

פון א. גערבאָוויי

עקספּעדיציע געלאָגישע אויספאָרשונגען וועגן אירע באאכאכטונגען וועגן מאָגנעטישע צושטאנדן

דער עקספּעדיציע — 2 —

וויטערדיקע לופט רייזען

אין א פארגליווערטער שטאָט: — געאידישטע "דייטשן" אין דער לעטלענדישער הויפּט שטאָט. — א שטאָט וואו מען שעמט זיך מיט א אידיש וואָרט. — פיאָטר דער גרויסער, דוד המלך און דער טייוול.
ביי די קינדער פון די אמאָליקע אידישע קאנטאָניסטן

צווישן די פילע שטעט וואו די גרויסע וועלט מלחמה האָט איבערגעלאָזן אַ־רע פיינלאכע שפורן איז זעלטן צו טרעפן אזא שטאָט וואָס זאָל זיין אזא יורדת ווי הווינסק.

ביז דער מלחמה האָט זיך הווינסק כמעט גערעכנט די צווייטע שטאָט נאָך ווילנע. דארט האָט זיך געפונען א מעכטיקע אָרגאניזאציע פון דעם אידישן בונד; דארט זיינען אויך געווארן די קינדער פון דער השכלה באוועגונג; מען און אויך געזעסן אין ישיבות און געלערנט, און אידן האָבן געפירט געשעפטען נאָך פון גרויסן פארנעם. הווינסק האָט זיך גערעכנט פאר דער הויפּטשטאָט פון די ארומיקע אידישע שטעטלאך און אן א שטח פון עטלאכע הונדערט קילאָמעטער און פון די שטעטלאך טאקע האָט זי געצויגן איר חיונה. זעקס טעג אין דער וואָך האָט גערודערט, ס'האָבן זיך געפירט געשעפטן אין די שווערע טויזנטער.

אָט דאָס גאנצע לעבן פון אמאָל, האָבן די מלחמה יאָרן איינגאנצן אָפּגעווישט; עס איז פון דעם אלעם קיין שפור נים געבליבן. די גאנצע פּראָווינץ פון וועלכער זי האָט געלעבט איז איצט געבליבן אויף יענער זייט פון דעם פוילישן גרענץ, די געשעפטן זיינען אין גרעסטן רוב פארמאכט, די פארדינסטן פון א בעל־מלאכה זיינען מינימאלע און דאָס גאנצע געזעלשאפטלאכע לעבן איז פארגליווערט געווארן.

— א שטאָט מיט א צעבילטן גוף און א פארגליווערטער נשמה, מען באוועגט זיך מיט דער ענערגיע פון פעקלאך יאָרן, וואָס יעדער טראָגט אויף זיינע פייצעס. די פארלאנגען זיינען קליינער, מען באנוגנט זיך מיט'ן טשיקל ברויט און טעלער קרופּניק, וועלכע קרובים פון יענער זייט ים שיקן צו. מען לעבט פון קאָבה און מען וואַרט אויף עולם הבא. — אזוי פארענדיקט זיינע ווערטער א דאָרטיקער תושב, גוט א מאַך מיט'ן האנט און ווערט אנטשוינג.

אזוי זעט אויס דער ערשטער אריינפאר קיין לעטלאנד פון דער פוילישער גרענעץ. מיר דאכט, אז לויט'ן טרויעריקן מצב פון הווינסקער אין די שטאָט מער צוגעפאסט זיך צו געפינען אויף דער פוילישער גרענעץ זייט איידער אויף דער לעטישער. וואָס ווייטער אבער מען קומט אריין אין לעטלאנד, אויף דעם שטח וואו אידן האָבן שוין געראפט אמאָל האָבן אוואונערעט, ווערט די פארגליווערטקייט צערונען, מענשן גייען שוין בעסער געקליידעט, די אידישע פנים'ער זיינען שוין אזוי נים מוטלאז ווי אין הווינסק.

ריגע. עס שוועבלט און גריבלט אָן עין הרע מיט אידן אין דער לעטישער הויפּטשטאָט. מען האנלדט, מען וואנדלט, די גרעסטע און רייכסטע געשעפטן דער הויפּטשטאָט ליגט אין אידישע הענט. דער ריגער איד קאָן זיך שוין נים באנוגענען מיט אבר־וואָס, ער מוז האָבן נים נאָר עסן און טרינקען, נאָר א שיינעם בגד אויף, און זומער צייט וויל ער ארויספאָרן צו די ברעגן פון ים זיך אויסצורוען א פאָר חדשים פון זיין גאנץ יאָריקער הארעוואנע. דער טעמפּ פון לעבן איז דאָ א געלאסענער, מען איילט זיך נים אויס. דאָס שטאָט האָט אין זיך דעם דייטשן שטייגער לעבן און די אידן האלטן זיך מעשה אריסטאָקראטן. דער עקאָנאָמישער מצב איז שוין א פיל בעסערער, סיי ביי דעם מיטעלן סוחר און סיי ביים האנטווערקער. דאָ קאָנען זיך שוין אידן פארגינען צו האָבן א גרויסע טעלאכע אידישע צייטונג, וואָס קאָן זיך נים שעמען מיט איר אויסגאכע לגבי די אָרטיקע נים־אידישע צייטונגען. א אידישן טעאטער וואָס ווערט געשטיצט פון דער מלוכה, א נעץ פון אידישע און העבריאיישע שולן. און דאָ מוז געוואנט ווערן צום לויב פון די דאָרטיקע אידן, אז אפילו די, וועלכן האבן זיך אמאָל באצוינט צו אידיש מיט א געוויסער ריכטיקייט און "געוויסקט" זייערע ליפּן אין דייטש. אפילו צווישן די "דייטשמענשן" אידישע אריסטאָקראטן האָט זיך געביטן די באציאונג צום אידישן וואָרט, איר קאנט זיי גאנץ אָפט הערן ריידנדיק אידיש. פארשטייט זיך, און דערביי קאָן מען אינגאנצן נאָך נים אָפּגעוואוינען זיך פון דער רוסיפיקאציע צו וועלכער גרויסע טיילן פון דער אידישער באפעלקערונג האָט אַ שוואכקייט. דינע איז, וואָלט איך געוואנט, די באלטישע אריסטאָקראטיע שטאָט — אין אידן זיינען דארטן פארטראטן אין א מערער צאָל, וואָס לעבן פארמעגלאך, און דארפן נים אנקרעכטן צו שטיצע פון יענער זייט ים; יעדערער קאָן זיך דורכשטופּן זיין לעבן אליין.

מען קאָן נים זאָגן, אז די לעטישע רעגירונג איז אינגאנצן פריי פון אנטיסעמיטיזם, אבער מען באמערקט דאָס אין גאנץ זעלטענע פאלן. איך וואָלט געזאָגט, אז דער טיילווייזער אנטיסעמיטיזם איז אן אימפּאָרטירטער פון איין זייט פון ליטע און אין דער גרעסטער מערהייט פון רוסלאנד. אין דער הויפּטשטאָט, אין ריגע, וואוינט א גאנץ חיבשע רוסישע באפעלקערונג וואָס איז אנטלאָפן פון רוסלאנד, און דאָ געפינט זיך דער קניפּל פון אידן־האס, וועלכער טליעט באהאלטערגערהייד און פרובט זיך ביקלאכווייז אריינצו'גנב'ענען אין די הערצער פון דעם לעטישן המון אין דעם פאסיקן מאמענט.

עס קאָן קיין רייד נים זיין וועגן א מלוכה אנטיסעמיטיזם; אין קעגנטייל — די רעגירונג זעט נאכצוקוקן די אידישע פארערונגען. עס מוז דערביי דערמאנט ווערן, אז לעטלאנד איז (אויסער ראטן רוסלאנד) די איינציקע מלוכה אין דער וועלט אין וועמעס בודזשעט עס גייט אריין א יערלאכע שטיצע אויף אויס־

אויסגעשטעלט אין דעם קעניגלאכן קאָנסטע פון א מאנסביל. מיט א קרוין אויפ'ן קאָפּ וועמעס געזיכט האָט איינגאנצן אויסגעזען צו באטראכטן דאָס דאָזיקע סקולפּטור, איך קוק זיך גוט צו און זע, אז אין רעכטן אקסל פון דער סטאטוע איז אויסגעפאָרמט א קאָפּ פון א טייוול. איך האָב זיך געווענדעט צום אלטן שומר, וועלכער גיט אכטונג אויף דעם היסטאָרישן אָרט, פרעגנדיק פון אים אן אויפקלערונג וועגן דער סימבאָלישער פיגור מיט'ן טייוול אויפ'ן אקסל און אָט וואָס דער אלטטשקער האָט מיר דערציילט:

— די פיגור שטעלט מיט זיך פאר דעם אידישן קעניג רוד. די סקולפּטור איז געמאכט געווארן לויט דער ספּעציעלער באשטעלונג פון פיאָטער דעם גרויסען, און הייסט אויף דער חלק פון דער גרויסער מאָנאָרכיע פון דער דאָרטיקער אידן:

— זיצט זיך אזוי א איד אין א פרעמדער אנשטאלט און וואַרט אויף זיין ריי, ס'איז לאנג אביסל צו וואַרטן; נעמט דער איד ארויס א אידישע צייטונג, וועלכע באקומט פון אויסלאנד און זיצט אזוי און לייענט דערווייל. זיצט דערביי א צווייטער און קוקט אזוי אויף דעם אידן מיט דער צייטונג, קוקט מיט אומצופרידענע בליקן ביז לסוף קאָן ער זיך נים איינהאלטן און רוימט איין דעם אידן טיפ דער צייטונג א סוד אויף אידישע צייטונג אין דער עפנטלאכקייט.

אזוי שעמט מען זיך דארטן מיט אידיש פונקט ווי מיט דער געלער לאטע אין מיטלאלטער, אועלכע באגריפן זיין נען ביי די קינדער פון